

Joachim Bahlcke, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmisches Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619)*. Schriften des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte, Band 3. R. Oldenbourg Verlag München 1994, ss. 571, mapa, 21 ilustracji, indeksy, streszczenia w językach czeskim oraz polskim.

Dwudzielnosc tytułu dobrze oddaje charakter i cele tej interesującej rozprawy. Zasadnicze zamierzenie autora jest ogólne i teoretyczne. Jest nim ukazanie przekształcania się państwa stanowego w ujednolicone i centralistyczne państwo terytorialne, dające przestrzenną podstawę dla wprowadzenia rządów absolutnych. Odmienne jednak niż to czyniono w dotychczasowej literaturze przedmiotu, koncentrującej się przede wszystkim na ustrojowych efektach odnośnych procesów, J. Bahlcke skupił się na drodze i przemianach przebiegłych w sioście „wyjściowej” fazie tych procesów, mianowicie w ustrojach stanowych. Daje temu wyraz podtytuł wskazujący na tzw. grupę krajów czeskich w strukturze habsburskiej monarchii jako na podstawę prowadzonych obserwacji oraz na ich czasowy zakres. W ten sposób teoretyczny problem wymieniony w zasadniczym tytule został ujęty niejako dwupoziomowo: z jednej strony w ramach krajów Korony Św. Wacława, z drugiej w stosunku Korony Czeskiej do wszystkich ziem monarchii Habsburgów potraktowanych jako całość.

W obserwowanych przez siebie procesach autor wyróżnił ich wyjściowe — zarazem zaś ogólne — tło oraz cztery kolejne rozwojowe fazy. Owo tło znalazł w „asymetrycznej ustrojowej strukturze” Korony Czeskiej. Rozwojowe fazy zaś to — jako pierwsza faza — „konsolidacja habsburskiej władzy” w państwie czeskim, pokrywająca się czasowo z panowaniem tu Ferdynanda I (1526–1564); drugą stanowią lata do 1599 r. określone jako czas nasilenia się (intensyfikacji) wzajemnych kontaktów między stanami poszczególnych krajów Korony; trzecią czas do przedednia defenestracji, określony jako faza „emancypacji” tych krajów; czwartą zaś i ostatnią dwa lata 1618–1619, wieńczące dotychczasowe procesy przez wypracowanie — w warunkach powstania czeskiego — nowego modelu stanowego państwa. Założenia te i rozróżnienia stały się podstawą dla konstrukcji całej rozprawy.

Pierwszy rozdział ma charakter wstępny: omawia podjętą problematykę, piśmiennictwo i źródła, na koniec zaś rysuje ogólnie scaleniowe tendencje w Koronie Czeskiej w XIV i XV w. aż po 1526 r. W drugim rozdziale autor zestawiał najważniejsze ustrojowe fakty z osobna dla każdego z pięciu krajów Korony. Jego wywody wykraczają przy tym poza swoisty „bilans otwarcia” przygotowujący późniejsze rozważania, zmierzają bowiem do wydobycia charakterystycznych cech każdego z tych krajów i to nie tylko ustrojowych jako odrębnych stanowych struktur, ale przede wszystkim mając na względzie ich miejsce i rolę w integracyjnych procesach Korony Św. Wacława. Efekty swych dociekań autor zawarł w odpowiednich podtytułach, które tu warto przytoczyć, ponieważ pod niejednym względem są rozstrzygające dla wywodów całej rozprawy. I tak przy Czechach wyakcentował ich roszczenie do odgrywania wiodącej roli w Koronie połączone z tradycyjnym oporem stanów wobec monarszej władzy. Przy Morawach podkreślił lokalny patriotyzm stanów oraz lojalność w stosunku do panującego. W odniesieniu do Śląska wysunął na czoło jego skomplikowaną polityczną strukturę. Jako drugą jego cechę wymienił *reichsfürstliches Selbstverständnis* tutejszych książąt, rzecz tę jednak — moim zdaniem — wyraźnie przeceniając. Górne Łużyce charakteryzowały wedle niego przede wszystkim tamtejszy związek sześciu miast i świadomość odrębności (jak chyba można tłumaczyć *Selbstlebenssein*). Gdy wreszcie idzie o piąty kraj Korony Czeskiej, o Dolne Łużyce, najśluszej podkreślił peryferyjność jego położenia i wewnętrzne, nie tylko terytorialne, ale również ustrojowe rozbieżności.

Rozdziały od trzeciego do piątego, ostatniego merytorycznego, odpowiadają już kolejnym fazom rozwojowym w procesie, który zbadał J. Bahlcke. Rozdział trzeci obrazuje stadium „konsolidacji” ziem Korony w następstwie koncepcji i rozwiązań zastosowanych przez Ferdynanda I (1526–1564): wykorzystane przy tym metody i okoliczności, zwłaszcza zaś reakcję stanów

stanowej opozycji wobec monarszych zamierzeń. Rozdział czwarty autor poświęcił fazie „intensyfikacji”, w warunkach tureckiego zagrożenia, starań o koronę polską i narastającej kontrreformacji, idącej w parze z dużym ożywieniem kontaktów krajów Czeskiej Korony między sobą i z Europą Zachodnią. W sumie przyniosło to zacieśnienie związków między krajami Korony przy dominacji i wiodącej roli Czech, przede wszystkim zaś narastanie stanowej opozycji wobec centralizacyjnych posunięć monarchów. Rozdział piąty obejmuje już dwie ostatnie rozwojowe fazy. Najpierw (1599–1618) fazę „emancypacji”, czyli stopniowego usamodzielniania się poszczególnych krajów Korony w stosunku do Czech, w konsekwentnej dążności, poprzez wykorzystywanie form konfederacyjnych, do wypracowania stanowej alternatywy dla centralizującego się państwa zmierzającego ku absolutyzmowi, następnie zaś (lata 1618–1619) wieńczącą cały proces ostatnią fazę, której dziełem — w ramach Czeskiej Konfederacji — stał się model nowożytnej stanowej republiki, różniącej się istotnie zarówno od niderlandzkich jak polskich wzorów. Całość zamyka podsumowanie dające jasny i przekonywający obraz przebadanych procesów. Na szczególnie podkreślenie zasługuje, iż to podsumowanie zostało następnie w całości dwukrotnie powtórzone w językach czeskim i polskim.

Rozprawa została napisana przy wykorzystaniu imponującej wręcz literatury, w tym zwłaszcza czesko- i polskojęzycznej, i przy szerokim wykorzystaniu archiwaliów przechowywanych w Wiedniu, Pradze i Wrocławiu. Jest przykładem, jak można badać problem teoretyczny, traktując go wszechstronnie i syntetycznie, ale w oparciu o szczegółową analizę faktów. Jest poważnym i interesującym osiągnięciem naukowym.

Dla polskiego czytelnika, zainteresowanego politycznymi oraz szeroko pojmowanymi ustrojowymi dziejami Śląska dzieło Joachima Bahlckego będzie miało dużą wartość i będzie cenną pomocą. Przede wszystkim dlatego, że wszystkie obserwowane w niej zjawiska są równolegle badane i przedstawiane z osobna dla wszystkich krajów Korony Czeskiej — w tym Śląska, co zaś najważniejsze, również zawsze w skali nie tylko wszystkich ziem Korony Św. Wacława, ale też pozostałych ziem Habsburgów. Tak szerokiego ustrojowego tła i perspektywy często bowiem nie dostaje śląskoznawczym studiom prowadzonym w naszym kraju.

KAZIMIERZ ORZECZOWSKI (Wrocław)

Das Herzogtum Kurland 1561–1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft.
Hrsg. von Erwin Oberländer und Ilgvars Mišāns, Verlag Nordostdeutsches
Kulturwerk, Lüneburg 1993, ss. 173.

Bogata i wielce interesująca, ale niełatwa w historiograficznej egzegezie jest przeszłość Kurlandii. Księstwo kurlandzkie, powstało w 1561 r. z części rozwiązanego inflanckiego państwa zakonnego i inkorporowane do Rosji w związku z trzecim rozbiorem Polski, zajmuje pośród władztw terytorialnych w Europie szczególnie miejsce. Zawdzięcza je swej „międzynarodowej” osobowości i geopolitycznemu ukształtowaniu, powikłanej stratyfikacji społeczeństwa i mozaice w ustroju. Kurlandia była — jak Rzeczpospolita Obojga Narodów — „republika królewska”, w której sąsiedowali, uzupełniali się i konkurowali z sobą przedstawiciele różnych „narodów”: niemiecka w swej większości szlachta, łotewscy chłopci, ludność rzemieślnicza, przeważnie żydowskiego pochodzenia, polski zwierzchnik lenny i rosyjski car jako gwarant zwierzchnictwa miejscowego księcia z niemieckiej dynastii. Wystarczający to powód, by nie brzmiało jak banał stwierdzenie, że historia Kurlandii to nie tylko część historii Niemiec i Łotwy, ale także istotny fragment dziejów Polski i Rosji. A przy tym mały ten, „otwarty” dla obcych, przyciągający wrogów obszar, zamieszkały przez niewiele ponad 120 tysięcy mieszkańców mógł być atrakcyjnym polem badań dla każdego historyka, jako że umożliwiał, a nawet kusił i narzucał pochylenie się nad „wielkimi” procesami